

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПОСЛЕДИЦИ ОТ ПРЕСТРУКТУРИРАНЕТО НА АГРАРНИЯ СЕКТОР

Проф. д-р Алекси Алексиев, Аграрен университет – Пловдив

Резюме: Процесът на трансформация на аграрния сектор и провежданите политики в периода на подготовка и членството на страната в Европейския съюз, оказаха определящо влияние върху неговата отраслова, продуктова и организационна структура.

Основната цел на настоящото изследване е да се анализират настъпилите промени в структурата на аграрния сектор и оцени тяхното влияние върху производствения потенциал, конкурентни възможности и обществена подкрепа.

Проучени са основните движещи сили, посоката и темповете на структурните промени в отрасъла. Анализирани са социално-икономическите последици и е направен опит за оценка на тяхното комплексно въздействие върху устойчивото развитие на селските райони.

Ключови думи: реструктуриране, производство, доходи.

1. Въведение

Устойчивото развитие на всяка икономическа система се свързва с притежавания от нея потенциал за адаптация към променящата се природна, стопанска и институционална среда. Основният елемент на успешната адаптация, най-често се свързва с възможностите за развитие и усъвършенстване на нейната вътрешна структура. Тези структурни промени имат за цел да подържат баланса в системата, за да може тя успешно да изпълнява обществените си функции. Определящи за развитието на една производствена система са отрасловата, ресурсна, продуктова и организационна структура. Те са взаимно свързани и осигуряват общия баланс в системата.

Аграрният сектор традиционно е определящ в икономиката на България чрез трите си основни обществени функции - производство на хранителни продукти, осигуряване на заетост и доходи и активно участие в международната търговия. Успешното им изпълнение често изисква адекватни на обществените потребности промени в неговата структура. Определящи за посоката и темповете на реструктуриране

са както вътрешни, така и външни фактори. Вътрешните се свързват с ефективното използване на националните ресурси в условията на променяща се обществена среда, докато външните се обуславят от измененията в притежаваните от страната сравнителни предимства.

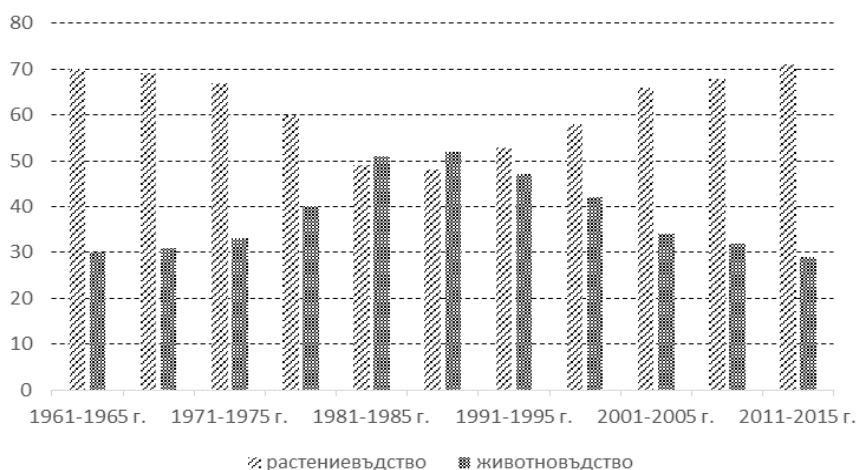
Настъпилите политически и социално-икономически промени в страната, както и подготовката и членството в Европейския съюз, определиха необходимостта от основни промени в структурата на аграрния сектор. Те се обуславят от либерализацията на цените и пазарите, приватизацията на земята и активите и промените в организацията на аграрното производство. Под тяхно влияние настъпиха дълбоки промени в отрасловата, продуктова и организационна структура на аграрния сектор. Процесът на реструктуриране генерира значителни социално-икономически последици, които изискват задълбочен анализ и оценка.

2. Структурни промени в аграрния сектор

Развитието на българския аграрен сектор през последните петдесет и пет години е съпътствано от значителни промени в неговата производствена и организационна структура. Основен фактор за това са политическите и социално-икономически промени в страната. Те оказват влияние, както върху обществената среда в която отрасъла се развива, така и от темповете с които иновативните решения променят самото производство.

Анализът на промените в отрасловата структура на сектора се базира на дела (фиг. 1), който растениевъдството и животновъдството заемат в него. В началото на шестдесетте години на миналия век производството на растителни продукти доминира, като представлява над 70% от произвежданите аграрен продукт. Под влиянието на провежданата аграрна политика и промените в търсенето през изследвания период се наблюдават две тенденции. През първите тридесет години процесът на интензификация на българското земеделие води до нарастване относителния дял на предлаганите животински продукти. За това определен принос има и формиралата се специализация на страната в рамките на международното разделение на труда. В началото на осемдесетте години се формира една добре балансирана структура на сектора, която създава условие за ефективно използване на природните ресурси с които страната разполага и конкурентно участие в международната търговия. В нея водещо място заемат продуктите с животински произход. Техният относителен дял по стойност представлява над 52% от произвежданата продукция. Тази тенденция се запазва до началото на икономическия преход и настъпилите с него обществени промени.

В условията на трансформация на икономическата система и провеждана аграрна реформа, се формира втората тенденция на промени в отрасловата структура на аграрното производство. В началото на деветдесетте години на миналия век под въздействието на разпадащите се икономически връзки и спад в покупателната способност на населението, се ограничава обема на произвежданите животински продукти. Тази тенденция се запазва и развива и в периода на подготовка и членство на страната в Европейския съюз. За това допринасят и ниските нива на конкурентни възможности на раздробеното производство в рамките на единния европейски пазар. Процесът на ограничаване на производството на животински продукти в страната продължава и през последните години въпреки разширяващата се обществена подкрепа за отрасъла.

Фиг. 1. Промени в отрасловата структура на българското земеделие.

Промените в производствената структура (таб. 1) са естествено продължение от отрасловото реструктуриране, и също са генерирани от провежданата аграрна политика и протичащите обществени процеси. През първите тридесет години от изследвания период с изпреварващи темпове се развиват интензивните производства, които заемат водещо място в продуктовата структура на аграрния сектор. Такива продукти в животновъдството са свинското месо и кравето мляко, а в растениевъдството гроздето и доматиите. Под влиянието на техническия прогрес и процесите на концентрация на производството конкурентните възможности на тези продукти нараства. Това дава възможност за разширяване на тяхното производство и износ, което се

базира на повишаването на производителността на труда и доброто използване на природните фактори.

Таблица 1. Класация по стойност на аграрните продукти в БАП

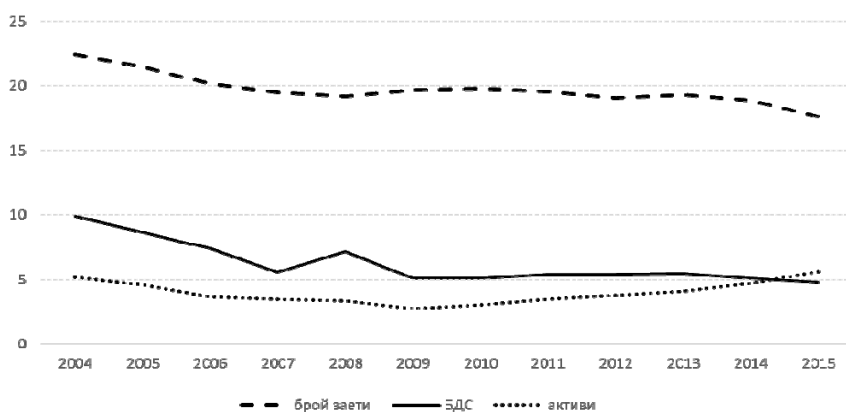
Продукти	1961 г.	1971 г.	1981 г.	1991 г.	2001 г.	2011 г.	2015 г.
Пшеница	2	2	3	4	1	1	1
Слънчоглед	13	12	12	9	10	2	2
Царевица	20	15	27	24	17	4	3
Краве мляко	4	3	2	2	3	3	4
Ечемик	22	21	22	21	14	13	5
Грозде	1	1	1	3	4	8	6
Картофи	17	24	20	17	15	17	7
Домати	3	4	5	6	7	15	8
Птиче месо	18	10	9	8	6	6	9
Свинско месо	5	5	4	1	2	9	10

В условията на трансформация на аграрния сектор през деветдесетте години на миналия век и раздробяване на създадените предприятия, интензивните производства бързо губят сравнителните си предимства. Това води до ограничаване обема на производството, което при някои от продуктите се оказва недостатъчен за покриване на потребностите на националния пазар. За част от тези продукти, в рамките на един относително кратък период, страната от нетен износител се превръща в нетен вносител.

3. Икономически и социални последици

Анализираните промени в отрасловата, производствена и организационна структура на аграрния сектор оказват влияние, както върху възможностите му да гарантира потребностите на националния пазар и ефективния износ, така и при осигуряването на заетост и доходи. Резултатите от процесите на реструктуриране намират нови измерения в периода на подготовка и членство в Европейския съюз.

Способностите на аграрния отрасъл да генерира доходи са определящи за развитието на селските райони. Относителният дял на създадената от него брутна добавена стойност през изследвания период непрекъснато намалява. Това е един естествен процес в развитието на всяка икономика, но неговите темпове би трябвало да съответстват на конкретните условия и обществени потребности. През последните години скоростта с която намалява дела на генерираната от отрасъла брутна добавена стойност (фиг. 2) е неоправдано висока. Това става в условията на подготовка и членство в Европейския съюз, при нарастваща обществена подкрепа.

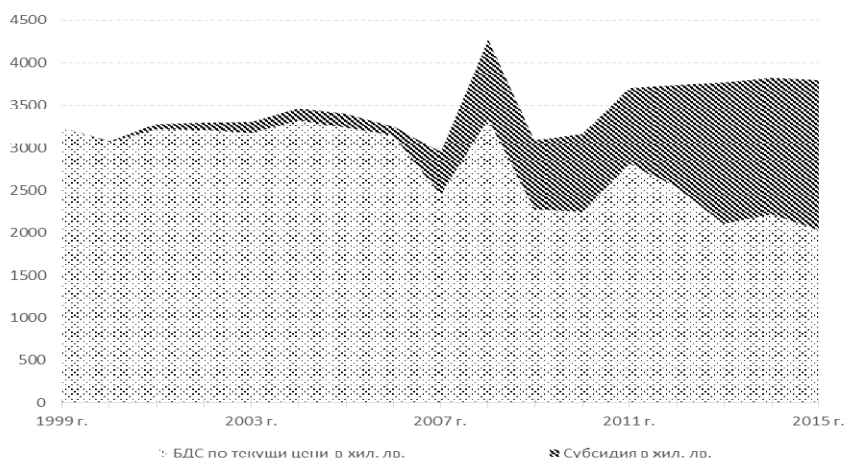
Фиг. 2. Дял на аграрния сектор в националната икономика.

В България традиционно значителна част от трудоспособното население е заето и разчита на доходи от аграрния сектор. Обществени очаквания се свързват с непрекъснато намаляване на ангажираните в аграрното производство лица, като естествен резултат от икономическото реструктуриране. През последните години от изследвания период, този процес се развива в условията на изключително ниски нива на заетост и относително намаляващи доходи в селските райони. Това може да се разглежда като пряк резултат от липсата на адаптивност на промените в структурата на аграрния сектор.

Възможностите за развитие на всеки икономически отрасъл и отделно производство се свързва със способностите му за техническо и технологично обновяване. Това се определя от темповете на нарастване на капиталовите активи и начина на тяхното използване. Относителният дял на аграрния капитал в съвкупните капиталови активи на страната през първите петдесет години намалява. Това се определя, както от закъснялата индустриализация на страната, така и от относително по-бързото развитие на останалите отрасли в националната икономика. Тази тенденция се променя едва през последните години в резултат на активното усвояване на европейските фондове. Тяхното влияние е комплексно и е свързано от една страна с директното повишаване на доходите в аграрния сектор, и с обществено финансиране на инвестиционните проекти от друга.

Задължителен елемент от анализа на процеса на формиране на доходите в аграрния сектор е оценката на размера и разпределението на обществената подкрепа. Тя представлява неразделна част от отчетаната от отрасъла брутна добавена стойност. Наблюдаваното нарастване в националните сметки на БДС създадена в отрасъла след прие-

мането на страната в ЕС се дължи на разширяваща се обществена подкрепа за земеделието и селските райони (фиг. 3).

Фиг. 3. Структура на БДС на аграрния сектор.

Брутна добавена стойност на аграрния сектор включва два основни елемента – реално създадена в процеса на производството и преразпределена посредством европейските фондове. След членството на страната в ЕС под влиянието на комплекс от фактори реално формираната в производството БДС намалява. Анализът на тези фактори показва, че основната причина за спада е продължаващия процес на екстензификация на българското земеделие.

4. Заключение

Анализът на генерираните от промените в отрасловата, продуктова и организационна структура на аграрния сектор последствия показва, че те биха могли да се разделят на три основни групи. Първата включва необратими тенденции в отрасъла, които трябва да се изследват с цел прогнозиране на бъдещото им развитие. Втората група последствия са относително стабилни, но на базата на добре балансирани обществени въздействия негативното им влияние върху развитието на сектора би могло да се ограничи. Общественото внимание е оправдано да се фокусира върху последствията, които все още нямат траен характер. На базата на добре обосновани и ясни сигнали, все още е възможно да им се въздейства и да бъдат насочени в желани от обществото посока.